

V. LEVÉL

Ungvár, november 15., 1839.

Vészterhes idő! Irtózat! Emberi hanyattatás!

Nagy elméjű orvostársam, Horváth Mihály doctor élet s halál közt lebeg! Ennél is rettentőbb: Várady Péter szolgabíró úr halott!

Mi végezésből fordult így a nyúgodalmas élet? Bár tudnám!

Néhány napja valami jöttment szédelő, vagy megátalkodott lator felgyújtotta a fahidat, mi a Szobránci-patak fölött ívelt át, a Sáros-Polyánka és a véle szomszédos Szentes közti úton.

E hídon gyakran jártak. Kapcsot jelentett az a két oldalán élő emberek között. Nem csupán szalmával, terményekkel megrakodt szekerek keltek át rajta, de jószágot is áttereltek ottan, több nemes családnak vannak ugyanis e vidéken szétszórva erdői, hová a falunépek fizetség ellenében makkoltatni hajthatják disznaikat, s hol, nem mellékes, öszveszedegethetnek némi tüzelőnek valót. Ráadásképpen közelg a tél, véle az esztendő vége s a karácsony: fel-felkerekednek ekkor az atyafiak, hogy látogatást tégyenek egymásnál,

gyalogszerrel, kocsin, szánon, ahogy az időjárat engedi. Legyen bárhogy, híd nélkül mindenk ötször, hatszor hosszabb kerülőre volnának kénytelenítettve. Ebből tán alaposan kitűnik, hogy a hídnak állania kell. Pótlása nem várható tavaszig.

Ennélfogva nem sokkal a gyűjtogatás után zord férfiúi csoport tűnt föl a pataktól nem messze. Egy lovas hajdúkapitány haladt az élen, puskával a vállán. Négy gyalogos társa követte, kik tíz-tizenkét menetelő rabot fogtak közre. A rabokat Várady szolgabíró küldte az új híd építéséhez Ungvárról, a megyeháza pincéjében levő tömlöcből.

A rabok bilincseiknél fogva egyazon láncra valának fölfűzve, minden léptükre csörrenés felelt. Szurtosak voltak, mert kád, dézsa, netán egyéb alkalmatosság a feredésre az ungvári tömlöcben nincs. Mindegyik a maga elrongyolódott ruháját hordta, mit akkor is viselt, mikoron elfogták. Némelyikük képe egészen megboglyásodott, ugyanis beretvát a fogházban nem kapnak, a tömlöcőrök pediglen ritkán vágják a rabok szakállát, akkor is csak ollóval, amúgy nyirbálva.

A rabok közt vonult Huszár István vargamester, ki Puzdes nénit vélt boszorkánylás miatt megölte; már írtam néked róla. Elzárása óta most először léphetett ki a napvilágra. A tömlöc állott, tántorogtatón ható bűze után lassan feleszmélt az üde légtől. Mögötte egy kocsis hordta magát, ki még augustusban valami

dorbézolóhelyről elmenet nekieresztette lovait, s átgázolt egy tisztos öregemberen. Mostan épp kuruc nótá dallamát fütyörészte, mint ki hadba masíroz. De volt ottan tolvaj, atyját jussért* bántalmazó, s mérgekkel üzérkedő személy is. Egyik hajdú pediglen csúfondáros élcekkal illetett s korbáccsal nógatott egy rabot, a sorban utolsót, kit barommal való fajtalankodáson kaptak több ízben, legutóbb egy lakodalmon.

A patak partját fák s bokrok nőttek be igen gazdagon, az út azok között vezetett el egészen a régi híd maradványáig. Ott egy szentesi ácsmester várakozott. Szekéren hozott cölöpöket, gerendákat, pallókat a munkálatokhoz.

A rabok első dolga a hídfők s környékük rendbetétele volt. Miután a hajdúk levették róluk a bilincset, neki is láttak az üszkös düledékek eltakarításának. A hajdúkapitány többször intette őket: aki szökni próbál, azt lelövi, mint hitvány rókát.

Később az ács vezérletével a rabok leemelték a szekérről, s a meder két oldalán leverték az új cölöpfákat, oldalrézsűket készítettek, majd az áthidaló gerendákat a cölöpfákra fektették. Az ács mindent szépen megkalapált, öszvepántolt.

Eztán a gerendákat fedő pallók s a korlát darabjai voltak soron. Újfént rabok léptek a szekérhez, deszkákat, gyalult fahasábokat adogattak le egymásnak.

* örökségért

Közben az ács lova nyugtalanzkodni kezdett. Felfelhorkant, fejét forgatta, a kocsi elejét kissé megdöntölte.

– Hóó, hóóó – emelték föl hangjukat a rabok, kik odafönn a szekéroldalba kapaszkodtak.

A hajdúkapitány alatt is megindult a mén, keményen kellett tartania a gyeplőt. A lovak a bozót ugyanazon tájékatól húzódoztak.

Ottan egyszer csak moccani látszottak a gallyak, mintha valami épp lopódzna. Az ács lova megugrott, elrántotta a szekeret. A deszkák s egyéb fadarabok ledőltek.

A hajdúk nyomban kardot rántottak, a bozóthoz léptek. Ám az a valami elinalt, nem tudták elfogni. Egyik hajdú farkasnyomot vélt látni ott a talajon.

Közben a hajdúkapitány hiába próbált rendet tenni. A lovak tovább rémüldöztek. A szekérről lehulló deszkák két rabot is megzúztak, szerencsétlenek egyre csak nyöszörögtek kínjukban. Rabtársaik próbálták fölsegíteni és odébb támogatni őket.

Aztán egyszer csak a rabok háta mögött is megmozdultak a gallyak. Huszár István vargamester volt a legközelebb. Valaki berántotta őt a bozótosba, s irdatlan gyorsasággal elvonszolta. Csak az ingó ágakat lehetett látni. A többi rabok ijedten kémleltek ide-oda. A hajdúkapitány leugrott lováról, s egy emberével megindult a nyomokon a vargamester után.

Karddal vágta maguknak utat, a földhöz közeli gallyakat meg félrerúgták, letaposták. Siettek, ahogy csak bírtak. Ám az emberrabló lábnyomai, illetőleg a vonszolási jelek egy ponton a patakhöz fordultak, s belevezettek a mederbe – szemközt pedig len kilépésnek nyoma nem látszott a talajon. Ágak sem mozogtak sehol. A környék elcsöndesedett. Hirtelen nem volt mit követni.

A hajdúkapitány tanácstalanul tekintett széjjel. Közben eszébe jutottak a hídnál várakozó rabok. Vissza kellett térnie hozzájuk, nehogy elszökjenek, kihasználva, hogy mindössze három hajdú maradt ott.

A hídnál aztán a két sérültet, a többi megszeppent rabokat, a remegő ácsot és nyugtalan hajdúit szemlélve belátta: mielőbb hatósági és orvosi segedelemre létszen szükség. Lovát átadta egyik emberének, hogy vágta sson Ungvárra, ő maga pedig kinézett egy pontot, ahol puskával a kézben örködni lehet.

Egy óra múltán érkezünk a patakhöz kocsin. A bakon a csendbiztos és egy pandúrja ült, mögötte Várady Péter szolgabíró és esküdttársa, több más pandúrok, Horváth Mihály doctor meg én.

A kocsiról leszállva Várady rögvest megkezdte a szemlét. Tudakolta, ki mit látott, majd a csendbiztos és a pandúrok oldalán bejárta a környék zugait.

Az ösvényen, mellyen a varga elhurcoltatott, több épen maradt nyom is leledzett, ám nagy összevisszóságban. Egy tapasztaltabb pandúr úgy vélte, hogy az

emberrabló nem egyedül ténykedett, hanem segéddel az oldalán. A feltevést azonban összezavarta, hogy az egyik legfőbb nyom a talajon nem emberé, hanem egy lóé volt, miközben a fákon, bokrokon nem látszott, hogy nagyobb testű jószág csörtetett volna át köztük. Olly magasságban nem valának ágak letöredezve. A patanyomok száma is a bizonytalanság ködét borította az esetre – úgy tűnt, mintha a lónak négyenél kevesebb, netán egyetlen lába lett volna. Még beljebb érve aztán egy másik ösvényről a már ismert farkasnyom csatlakozott a többihez, a dulakodás legcsekélyebb jele nélkül, mintha egy falkájától elszakadt, egyedüli farkas az emberrabló mellé szegődött volna.

Fertályóra elteltével Várady visszajött a hídhoz. Horváth doctor s én épp a sérült rabokon ténykedtünk. Megfigyelhettük, amint a szolgabíró úr a félig kész hídon a patak fölé gyalogol. A fejét csóválta, nem lelte a dolog nyitját. Vállán elaggott madár módjára gubbasztott a gond. Mögötte távolabb, a patakmederben egy pandúr gázolt, a víz mélyét vizslatta, hát ha ott bukkan rá az igazságra.

Ekkor Szentés irányából újabb szekér érkezett. A kocsis egyszerű vén paraszt volt, mellette azonban nemes hölgy ült. Személyében tisztelhattuk, kinek birtokán állottunk. A faanyag is, mit az ács a hídhoz hozott, az ő erdejéből származott. Szemrevételezni jött a munkálatokat.

A szekérről hamar leszállott. Ahogy a hídhöz közeledett, törekeny arcára egyre mélységesebb szomorúság rajzolódtott. Korban 35 év körülire becsültem.

Várady szolgabíró úr rövideden előadta néki az ügy állását, megmutogatva egy-egy főbb mozzanatot, történetes színterét. Endrődy Ilona, mert így hívják, szelíden üdvözölte a sérült rabokat, s minket, doctorokat is.

Aztán tett néhány lassú lépést, széjjeltekintett, mintha olvasna a tájékban, majd a szolgabíró úrhoz fordulva kijelentette:

– Az a vargamester már nem él.

Azon emberfők is feléje fordultak, mellyek eddig nem ezt tették.

Várady uram csak pislogott, megsodrotta bajszát.

– Meglehet – bökte ki, majd az alábbi jegyzést tevén: – Ám szükségesnek látszana, tekintetes asszony, ezen állítás megerősítésére valamelly megvilágító tanújel felmutatása, mit netán az alispán is elfogadna.

Halovány mosoly derengett föl a hölgy arcán, mint ki elnézi az efféle tudakozódást. Sóhajtott, átkelt a hídon, s ott, a patak másik oldalán indult meg az emberrabló után.

A csendbiztos, a pandúrok meg a hajdúk nagy hirtelenjében nem tudták, minő tett volna ildomos. Furcsállkodva bámulták a távolodó hölgyet. Várady szolgabíró aztán végleg eligazgatta bajszát, s a nyomába szegődött. Erre számosan megindultak, köztük Horváth doctor meg én is, hátha a hölgy tévedésben van,

a varga él, s még szükségesnek bizonyul az orvosi segítség.

Hosszú percekig tartott az út. Földön heverő galyak, száraz roppantak mindenütt, ahogy a menet haladt. A hatóságok emberei várakozással s hitetlenkedéssel telve követték egy büntett színterén a halk szavú Ilonát, kinek takaros kendő borult vállára, hátára. Ő olykor a szoknyáját alig látható módon megemelte, hogy rútság ne érje. Szokatlan látomány volt e szomorú chaosban.

A fákkal, bokrokkal benőtt térségből idővel egy rétre, majd valami régi, ugaron hagyott földre jutotunk. Annak távoli mezsgyéjén több szép fák jelölték a telekhatárt.

Közeledve oda, a hölgy egyszeribe megtorpant. Reámutatott az egyik fára.

– Mögötte léssen – mondá.

Mind oda menénk.

A furdalló kíváncsiság helyébe hamarjában iszonyat lépett: a fának támasztva ott ült a varga, eleven-ség nélkül, mélyen átmetszett torokkal. Vére már nem folyt: rongyos ruhájára, illetőleg a talajra kiömlött mind. Kifakult szemeit Horváth doctor csukta le.

Megmértük a vágást, következtettünk belőle a gyilkos fegyver hosszára. Nagyobb kés lehetett, nem kard vagy kasza.

Míg a pandúrok a talajon levő nyomokat vizsgálták, Várady uram Endrődy Ilonához fordult:

– Szabad kérdeni, honnan tudta, hogy itt van elrejtve a tetem?

A válasz halkán jöve:

– Itten sírnak lehangosabban a fák.

A jelenlevők a legkülönbözőbb mozdulatok kellős közepén meredtek meg. Nem vagyok megmondhatója, mi szült megrökönnyödést bennünk inkább: a felelet értelme vagy a gyöngéd mód, ahogyan a szavak elhangozának. Képtelenségnek tűnt mindez illy rémtett színterén.

Szolgabíránk is habozott, mostan ezer kérdést tegyén föl egyszerre, vagy egyet se. Persze döntése utóbbira esett, végtére egy gyilkos felkutatása nem a legmegfelelőbb alkalom annak kifejtetésére, mi módon lehetséges fákkal értekezni.

A csendbiztos több irányba akarta küldeni pandúrjait, mondván, nem volna dőreség legalább annyi felé próbálkozni, ahány falu van a környéken, hátha a gyilkosok az egyikbe vetnék be magukat. Ugyanakkor Várady szolgabíró nem javallotta annyi részre osztani a csoportozatot, tekintettel az üldözendők veszélyes mivoltára. Tanakodásuknak Ilona vetett véget:

– Még nincsen olly messze, ki ezt cselekedte – szólott újból.

Meg is indult. Követtük.

Hamarost egy legelőhöz értünk. Ilona annak túlsó oldalára mutatott, ahol fakuló őszi lombú terjedelmes erdő kezdődött:

– Amott.

A csendbiztos jelére a pandúrok egy földúton megiramodtak. Szekercék, kardok s egyéb fegyverek kerültek elő. Horváth doctor, ki korábban katonaorvosként is szolgált, közibük állott, hátha sérülést szenved valaki, egy pandúr pisztolyt adott nekie védelem gyanánt. Egy hátrahagyott emberrel Várady uram visszakísértette Ilonát a hídhöz, hogy biztonságban legyen.

Egynehány perccel később Várady oldalán magam is beértem az avarszagú erdőbe. Az őszi fák közt nem honolt homály egészen. Némelyik már csaknem levetette lombját, így beszüremlett a napvilág, mi a keresők segedelmére volt. A csendbiztos egy emelkedésen figyelmeztet, odább egy pandúrja felhágott egy fára, a többiek szétszórva, némán cserkésztek, egyiket-másikat még láttuk itt-ott föltünedezni.

A gonosztevők utáni kutakodásban Horváth doctorra senkinek se volt ügyelése. Őtet pediglen elragadta régi legénykedő kedve, s egy ösvényen egyedül haladva maga is felcsapott persecutornak.*

Egyszeriben erdei lárma, majd elhaló hörgés kélt irányából. A csendbiztos és a pandúrok odarohantak. Egy bokros rész mögött a földre meredtek. Horváth doctor hevert előttük mozdulatlanul, vérző emberfővel, kórók közt. Pisztolya nem volt ott.

Magam rohanást érzék eszméletén kívül heverő

* pandúrnak

orvostársamhoz. Kaponyáját a jobb oldalon tenyérynél átmerőben töredeztve találtam, vére fülébe folyt. Kabátomat levetettem, abból hasítottam posztódarabot az azonmód megteendő lekötésre.

– Iszonytató ütést kapott fejére, vélhető, hogy doronggal – szólottam.

Várady szolgabíró fegyvert vont elő. A pandúrok is mind indulatba jövének.

– Előgyere, rühes, megnyúzunk! – kiabálták, miközben csörtetve nekiindultak.

Kardjaikkal az ágakat csapkodták, lődözni kezdtek taláalomra. A térséget valósággal fölverték. Egy vad, tán őz volt, megszaladt, madarak menekültek az ég felé. Nehéz füst módjára terjedt szét a harag az erdőben.

Újabb lövések dörrentek.

– Itt van! Hitvány kutya! – hallatódott.

Majd:

– Amott! Csapd!

– A bíró! Jöjjetek a bíróhoz!

Engemet is szólítottak. Az erdő egy tisztásabb részén két pandúr épp egy zsványt kötözött meg, karjait hátrafeszítve. Mellette a földön ott volt az eltűnt pisztoly. Várady uram nem messzi feküdt elzuhanva. Szíve átlöve. Most is megrettenek! Már halott volt.

Midőn a pandúrok szemében egyértelműséget nyert, hogy segíteni rajta, fájdalom, nem tudok, a gyilkos felé fordult figyelmük. Kegyetlenül megver-

ték. Végtére én választottam le őket a szerencsétlenről, mondván, Horváth doctorért tán még tehető valami, sebtében Ungvárra volna viendő.

Visszatérve a hídhöz, szekérre fektettük sérült barátomat s a két halottat. Rég tartott illy gyászos menetet Ungvár felé. A gyilkost a lovon ülő hajdúkapitány maga előtt terelte, mint vágásra szánt disznót.

Horváth doctor az úton egy ízben eszméjét visszanyerni látszott, ám csupán nyugtalan rángatózás, hányási késztetés lépett föl nála. Párat csuklott is, erre vér szivárgott a kötözés alól. Aztán újfent ájulásba zuhant.

Ungvárra érve rögvest a kórháznak mentünk. Ottan Horváth doctort üres szobába vitettem, hogy nyugton láthassak neki a fejseb gyógyításának. Műtevő szerszámaimért hazaszalasztottam a kórházi szolgát, ki perceken belül megjárta az utat. Hideg vizet, gyolcsot, egyebeket szedegettem öszve. Maga Hackell András főorvos jöve segédkezni.

A kaponya a homlok- és a falcsont illeszkedésénél volt bezúzva, a törött csontdarabok úgy 1 hüvelyk* mélységben horpadtanak bé az agyba. A sérelem körül fölmetszettem, majd egy darabon lefejtettem a bőrt. A csontdarabokat csipesszel, illetőleg emelővasal megkíséreltem kiemelni, ám nem adták magukat.

* 20-31 mm

A falcsonton, a varrány* mellett lékező** használattal kivágtam egy kerek csontrészt – így már hozzáfértem a horpadt csontdarabokhoz, melyeket emelövással helyükre is tettem. Az agyra nehezülő terhes nyomás végre megszűnt. A sebet hideg vízbe mártott tépettel*** raktam be, majd borogatást helyeztem rá.

Hát ím, ígyen állunk most. Megfáradt vagyok, kedves barátom. Komor s csuda dolgok történnek itten egyszerre. S bár a tőlem telhetőt megtenni nem késlekedtem, megbékélést nem említhetek.

Hogy Várady uramnak így kellett bevégezni! Itten igen nagy megbecsülésnek örvendett. Atyáskodva fogadott mindeneket. Bíró létére a megtévedtekkel is tudott emberségesen bánni. A jobbágyok tisztelték, az adók kivetéséről igazsággal gondoskodott. Adomái máris hiányzanak.

A varga. Szerencsétlen. Asszonya alighogy felépült ama példa nélkül álló, komisz állapotból – békát szülni: betegségnek nevezhető-e ez egyáltalán? –, mialatt a város méltatlanabb fele rajtuk köszörülte a nyelvét. Nem láthatják egymást többé.

S Horváth doctor. Mikoron Ungvárra kerültem,

* koponyavarrat

** Orvosi eszköz koponyalékeléshez, kör alakú vágófelületén (korszorú, korona) fűrészfogszerű kiemelkedésekkel. A csontra helyezve balra-jobbra forgatták, így szabályos lyukat tudtak képezni.

*** vér, genny felszívására való sebészeti szövettel

segített engemet, hogy helyemet megtaláljam. Jövevény voltam, kitől gyanakvással vártak el az emberek mindent – ő viszont istápolta. Számos közös orvosi diadal s hányattatás köt össze bennünket. Nem csupán barátom ő: bajtársam is. Vállvetve küzdöttünk mindég.

Most mehetek hitveséhez, hogy közöljem: lehet, nem éri meg a holnapot.

Sz. Lőrincz